

Uniwersytet Wrocławski
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Katedra Doktryn Politycznych i Prawnych
Niestacjonarne Studia Doktoranckie
Nauk Prawnych

AUTOREFERAT ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

**Status prawny mniejszości narodowych i etnicznych
na ziemiach polskich w latach 1918-2018**

Autor rozprawy: mgr Adam Kupczyk

Promotor: Prof. dr hab. Mirosław Sadowski

WROCLAW 2020

Spis treści

1. Uzasadnienie wyboru tematu.....	3
2. Cel rozprawy i hipotezy badawcze.....	5
3. Struktura pracy.....	5
4. Metodologia i źródła badań.....	7
5. Weryfikacja hipotez i wnioski.....	8
Bibliografia autoreferatu.....	17

1. Uzasadnienie wyboru tematu

Przedmiotem mojej rozprawy, zatytułowanej *Status prawny mniejszości narodowych i etnicznych na ziemiach polskich w latach 1918-2018*, jest analiza na podstawie zachowanych dokumentów sytuacji politycznej, prawnej i kulturalnej mniejszości narodowych i etnicznych na przestrzeni stu lat. Rozprawa doktorska została napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Mirosława Sadowskiego.

Zawarte w dysertacji przemyślenia i spostrzeżenia są efektem mojej wieloletniej pracy badawczej prowadzonej w czasie studiów doktoranckich na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, dotyczącej statusu prawnego mniejszości narodowych i etnicznych na ziemiach polskich, a także badań prowadzonych przed podjęciem tych studiów, wynikających z moich zainteresowań tą tematyką oraz tematyką prawa, historii Polski, polityki ekonomicznej państwa polskiego, psychologii i socjologii. Przeprowadzone badania prezentowałem na krajowych konferencjach naukowych, a także w publikacjach naukowych.

Zakres pracy doktorskiej obejmuje dziedzinę naukową, którą jest prawo. Tematyka dysertacji została ujęta w kontekście prawa polskiego, a w związku z tym, że dotychczas nie dokonano tak pełnej analizy położenia mniejszości narodowych i etnicznych na ziemiach polskich w latach 1918-2018, rozważania oparłem na badaniach związanych z historią Polski i polityki państwa dotyczącej aktów prawnych odnoszących się do wspomnianych mniejszości.

Położenie państwa polskiego w centrum Europy, a także swoista neutralność jego mieszkańców wobec przybyszów z innych krajów sprzyjały osiedlaniu się obcych nacji na ziemiach polskich. W ponadtysiącletniej historii polskiej państwowości na ziemiach polskich osiedliło się wiele narodowości, które wspólnie z Polakami tworzyły swoistą harmonię społeczną, żyjąc razem na jednym terytorium, a także nierzadko łącząc się w rodziny i asymilując z polskim narodem. Procesowi temu sprzyjały szlaki handlowe, które przechodziły przez Polskę ze wschodu na zachód z racji położenia geograficznego, a także sytuacja polityczna na kontynencie europejskim w różnych okresach historycznych. Polskie państwo wielokrotnie przyjmowało przybyszów z innych krajów, tak było w przypadku Żydów, Niemców czy Tatarów.

W 1569 roku na mocy Unii Lubelskiej Królestwo Polskie połączyło się w jedno państwo z Wielkim Księstwem Litewskim, tworząc Rzeczpospolitą Obojga Narodów. Powstał jeden wielonarodowy organizm o różnych kulturach i religiach. Wyrazem przyjaznego stosunku i tolerancji wobec mniejszości było uchwalenie 28 stycznia 1573 roku prawa gwarantującego

wolność wyznania i sumienia w Rzeczypospolitej szlacheckiej. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku II Rzeczpospolita wciąż była państwem wielonarodowym, w którym żyły następujące mniejszości narodowe i etniczne: ukraińska, białoruska, rosyjska, czeska, słowacka, litewska, ormiańska, niemiecka i żydowska¹, a także tatarska, karaimska, łemkowska i romska.

Po zakończeniu II wojny światowej państwo polskie powstało w nowych granicach. Decyzją przywódców wielkich mocarstw granice Polski przesunięto ze wschodu na zachód, włączając w obszar państwa polskiego Dolny Śląsk, Pomorze Zachodnie z granicą na Odrze i Nysie Łużyckiej, Gdańsk i obszar byłych niemieckich Prus Wschodnich bez Królewca. W wyniku zmiany granic nastąpiło największe w dziejach państwa polskiego przesiedlenie ludności z Kresów Wschodnich przedwojennej Polski na zachód i północ. Z ziem zachodnich przesiedlono do Niemiec blisko pięć milionów Niemców, którzy zamieszkiwali wcześniej obszar włączony do Polski, a w ich miejsce przesiedlono ludność polską. Warto pamiętać, że część mniejszości narodowych zamieszkujących II Rzeczpospolitą zginęła podczas okupacji Polski w latach II wojny światowej, część została na ziemiach wschodnich, które weszły w skład Związku Radzieckiego. Należy również pamiętać, że po II wojnie światowej Polska znalazła się w strefie wpływów Związku Radzieckiego, a w kraju władzę przejęli polscy komuniści. Już w roku 1943 głosili ideę jednolitego państwa narodowego. Akcentowali także, że nie rezygnują z ziem należących do Ukrainy, Białorusi i Litwy.

Po roku 1989 Polska podpisała szereg międzynarodowych dokumentów regulujących życie mniejszości narodowych. W dniu otwarcia do podpisu dla innych krajów w Strasburgu 1 lutego 1995 roku Polska podpisała Konwencję Ramową Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych i ratyfikowała ten dokument 10 listopada 2000 roku, a stroną tej Konwencji państwo polskie stało się dnia 1 kwietnia 2001 roku.

W mojej ocenie pomimo wielu publikacji na temat mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce, nie ma pracy kompleksowo badającej tę problematykę na przestrzeni ostatnich stu lat. Dostępne publikacje i opracowania poświęcone tej tematyce obejmują poszczególne wycinki historii Polski. Z tych powodów kompleksowe spojrzenie i zbadanie zagadnienia mniejszości narodowych i etnicznych w państwie polskim do czasów współczesnych jest warte całościowego spojrzenia. Mam nadzieję, że moja praca sprostą tym oczekiwaniom.

¹ Dostępne 18 września 2019: http://statlibr.stat.gov.pl/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/VUNVGM_LANSCQFGYHCN3VDLK12A9U5.pdf (Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Statystyka Polski, Seria C, Zeszyt 94 a).

2. Cel rozprawy i hipotezy badawcze

Celem mojej rozprawy doktorskiej było ukazanie ewolucji polskiego ustawodawstwa oraz stosunku państwa polskiego na przestrzeni ostatnich stu lat do mniejszości narodowych i etnicznych, to jest od czasów powstania w dniu 11 listopada 1918 roku odrodzonego państwa polskiego – II Rzeczypospolitej – do schyłku 2018 roku. Zamiarem moim była analiza prawa dotyczącego mniejszości narodowych i etnicznych, obowiązującego w II Rzeczypospolitej, w Polsce Ludowej oraz w tzw. III Rzeczypospolitej. Regulacje prawne dotyczące mniejszości narodowych i etnicznych w latach 1918-1989 zapewne w jakiejś mierze wywarły wpływ na prawo obowiązujące w Rzeczypospolitej Polskiej po 1989 roku. Celowi temu podporządkowana została struktura dysertacji.

W dysertacji starałem się odpowiedzieć na pytanie: Czy Rzeczpospolita Polska jest państwem przyjaznym i tolerancyjnym dla mniejszości narodowych i etnicznych? W mojej ocenie w obliczu międzynarodowej dyskusji na temat stosunku Polski do emigrantów oraz mniejszości narodowych fakt ten jest ważny dla polityki państwa zarówno na arenie wewnętrznej, jak i międzynarodowej. Ponadto starałem się odpowiedzieć na następujące pytania: Czy możemy mówić o ewolucji stosunku państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych? Jeśli tak, to czym owe zmiany były powodowane? Czy zasadna jest teza, że stosunek państwa polskiego do mniejszości narodowych i etnicznych zależał od liczby mniejszości zamieszkujących obszar Polski i panującego w niej systemu polityczno-społecznego?

3. Struktura pracy

Rozprawa doktorska zawiera trzy rozdziały, wstęp i zakończenie. Na końcu dysertacji zamieściłem bibliografię oraz spis map.

We wstępie określiłem zakres merytoryczny oraz czasowy, a także cel pracy doktorskiej i wykorzystane przeze mnie źródła. W tej części rozprawy postawiłem tezę główną oraz wymieniałem zastosowane metody badawcze.

Pracę podzieliłem na trzy części, które odpowiadają kształtowaniu się polskiej historii i ewolucji polskiej polityki oraz ustawodawstwa dotyczącego mniejszości narodowych i etnicznych. W dysertacji poddałem analizie ważne dla tej pracy pojęcia, jak pojęcie narodu, pojęcie mniejszości narodowej czy mniejszości etnicznej, a także przeanalizowałem trzy okresy polskiej historii pod względem realizacji przez polskie władze polityki w stosunku do zamieszkałych na terenie państwa polskiego mniejszości narodowych i etnicznych.

Pierwszym znaczącym okresem dla polskiej polityki narodowościowej ze względu na dużą liczbę mniejszości był okres II Rzeczypospolitej, drugim okres Polski Ludowej, zaś trzecim ważnym okresem ze względu na rozwój polskiej polityki w stosunku do mniejszości narodowych i etnicznych były lata po roku 1989 do roku 2018.

W pierwszym rozdziale, po przeanalizowaniu pojęcia narodu oraz pojęcia mniejszości narodowej i mniejszości etnicznej, stwierdziłem, że pojęcie narodu cały czas ewoluuje i w nauce nie przyjęto jednej definicji narodu. Tematyką badań nad narodem zajmuje się wiele dyscyplin naukowych, stąd w zależności od dyscypliny może zawierać ona różne elementy składające się na jej treść.

Ponadto w rozdziale tym scharakteryzowałem mniejszości narodowe zamieszkujące II Rzeczpospolitą oraz historię poszczególnych mniejszości, a także politykę polskich władz państwowych prowadzoną w stosunku do nich. Przedstawiłem i poddałem analizie poglądy i stanowiska poszczególnych ugrupowań politycznych tamtego okresu. Wymieniłem najważniejsze akty prawne regulujące życie mniejszości narodowych w państwie polskim w latach 1918-1939, w tym regulacje zawarte w polskich konstytucjach z roku 1921 i 1936. Dla szerszego ukazania tematu mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej zamieściłem mapę państwa polskiego z tego okresu i mapę ilustrującą występowanie mniejszości narodowych na danym obszarze.

W drugim rozdziale poddałem analizie okres od wybuchu II wojny światowej do roku 1989, zatem momentu, w którym zaczął się czas przemian polskiego systemu społeczno-gospodarczego, a co za tym idzie – politycznego i stosunku władz polskich do mniejszości narodowych zamieszkujących państwo polskie. W okresie II wojny światowej sprawami mniejszości zajmowały się polskie ugrupowania polityczne, proponując różne koncepcje powojennej Polski. Zostały one w pracy szczegółowo mówione, jak również poglądy Polskiego Rządu na emigracji w tej materii.

Po 1945 roku, w wyniku zmian granic państwa polskiego, decyzją przywódców Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Związku Radzieckiego nastąpiło największe w polskiej historii przesiedlenie ludności ze wschodu na zachód. W wyniku tego przesiedlenia uległa zmianie struktura narodowościowa państwa polskiego, które stało się w znacznej mierze państwem jednonarodowym. Warto pamiętać, że część mniejszości narodowych zamieszkujących II Rzeczpospolitą zginęła podczas okupacji Polski w latach II wojny światowej, część została na ziemiach wschodnich, które weszły w skład Związku Radzieckiego. Po zakończeniu II wojny światowej Polska znalazła się w strefie wpływów Związku Radzieckiego, który wywierał silny nacisk na kształtowanie polityki wewnętrznej

i zagranicznej państwa polskiego. A tym samym decyzje podejmowane wobec mniejszości narodowych w Polsce można także tłumaczyć zależnością w tym czasie polskiej polityki od ZSRR. Polityka taka nie zawsze zgodna była z wolą polskiego społeczeństwa. W kraju władzę przejęli polscy komuniści, którzy już w roku 1943 głosili ideę jednolitego państwa narodowego.

W trzecim rozdziale rozprawy zbadałem ustawodawstwo dotyczące mniejszości narodowych w latach 1989-2018. W rozdziale tym omówiłem mniejszości narodowe i etniczne zamieszkujące państwo polskie. Aby przybliżyć tematykę mniejszości narodowych, zamieściłem mapę, która pokazuje, na jakim obszarze państwa polskiego zamieszkują badane mniejszości. Po roku 1989 Polska podpisała szereg międzynarodowych dokumentów regulujących życie mniejszości narodowych. W dniu otwarcia do podpisu dla innych krajów w Strasburgu 1 lutego 1995 roku Polska podpisała Konwencję Ramową Rady Europy o Ochronie Mniejszości Narodowych i ratyfikowała ten dokument 10 listopada 2000 roku, a stroną tej Konwencji państwo polskie stało się dnia 1 kwietnia 2001 roku. Rzeczpospolita Polska 12 maja 2003 roku podpisała także sporządzoną w Strasburgu 5 listopada 1992 roku Europejską kartę języków regionalnych lub mniejszościowych. Państwo polskie ratyfikowało ten dokument 12 lutego 2009 roku, a w stosunku do Polski ten akt prawny zaczął obowiązywać od 1 czerwca 2009 roku.

Pracę doktorską zwięźsza zakończeniem, w którym wymieniłem pięć tez szczegółowych dotyczących postawionej przeze mnie we wstępie tezy głównej oraz wnioski weryfikujące stawiane w dysertacji tezy.

4. Metodologia i źródła badań

Wskazane kwestie poddałem analizie w poszczególnych okresach historycznych przy zastosowaniu metody historyczno-opisowej, formalno-dogmatycznej i prawno-porównawczej. Te trzy metody w mojej ocenie pozwoliły zarówno najlepiej zbadać i ocenić stosunek państwa polskiego do mniejszości narodowych pod kątem relacji społecznych w poszczególnych okresach, jak i dokonać analizy polskiego prawa regulującego życie mniejszości narodowych w Polsce.

W toku prac nad rozprawą doktorską przeanalizowałem szereg nie tylko aktów normatywnych i publikacji o tematyce narodowościowej, dotyczących historii państwowości polskiej, ale także międzynarodowych publikacji w tej materii. Przeanalizowałem ewolucję polskiego ustawodawstwa, w tym konstytucje polskie. Oprócz wymienionych prac i dokumentów poddałem analizie także materiały znajdujące się w archiwach państwowych

oraz dostępne publikacje internetowe. Dokonałem kwerendy między innymi w Instytucie Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu, w Archiwum Państwowym w Białymstoku, w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, a także w wielu bibliotekach, w tym między innymi w Bibliotece Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich we Wrocławiu, w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego i w oddziałach tej Biblioteki działających przy instytutach i wydziałach Uniwersytetu Wrocławskiego. Dla lepszego zrozumienia moich wywodów zamieściłem mapy ilustrujące zmienne koleje losu mniejszości narodowych na ziemiach polskich w badanym okresie.

5. Weryfikacja hipotez i wnioski

Przeprowadzone w rozprawie doktorskiej badania i analizy upoważniają do postawienia kilku wniosków końcowych. W mojej ocenie stosunek państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych na przestrzeni ostatnich stu lat był warunkowany szeregiem czynników.

Po pierwsze, należy stwierdzić, że widoczne są wyraźne różnice w podejściu do mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej Polskiej, Polsce Ludowej czy III Rzeczypospolitej.

W każdym państwie polityka wewnętrzna władz dostosowywana jest do żyjącego w nim społeczeństwa, będącego podstawą funkcjonowania każdego państwa. Struktura społeczna II RP, którą w dużej części stanowiły mniejszości narodowe, miała znaczny wpływ na politykę państwa polskiego w tym okresie. Blisko jedną trzecią polskiego społeczeństwa stanowiły mniejszości narodowe, wobec czego polskie władze nie mogły być obojętne.

Świadomość narodowa społeczeństw zaczęła kształtować się w wieku XIX. W tym okresie wykształciła się między innymi świadomość narodowa narodu ukraińskiego, która dała znać o sobie także w II RP. Po odrodzeniu się po stu dwudziestu trzech latach państwa polskiego w listopadzie 1918 roku na terytorium II Rzeczypospolitej mieszkało i żyło wiele narodowości. Na wschodzie kraju zamieszkiwało ponad trzy miliony ludności ukraińskiej i ponad milion ludności białoruskiej. Na południu i zachodzie Polski była liczna mniejszość niemiecka. Natomiast liczna ludność żydowska zamieszkiwała głównie tereny wschodnie oraz miasta centralnej Polski. W znacznie mniejszej liczbie ziemie II RP zamieszkiwała ludność czeska, słowacka, rosyjska, ormiańska i litewska, a także tatarska, romska oraz łemkowska i karaimska.

W II Rzeczypospolitej mniejszości narodowe, liczące blisko dziesięć milionów osób, miały swoje prawa zapisane w polskich konstytucjach z 1921 i 1935 roku. Mniejszości te aktywnie uczestniczyły w polskim życiu politycznym, biorąc udział w wyborach parlamentarnych, a także – za pośrednictwem wybranych posłów – w pracach ustawodawczych polskiego parlamentu. Konstytucje z marca 1921 roku i kwietnia 1935 roku były zasadniczymi aktami prawnymi regulującymi prawo mniejszości narodowych w Polsce okresu międzywojennego. Najnowocześniejsza w tym okresie w historii państwowości polskiej Konstytucja z 17 marca 1921 roku dawała pełne prawa wyborcze, a także prawo do używania własnego języka, wyznawania własnej religii oraz kultywacji własnej kultury i tradycji polskim obywatelom odczuwającym swoją przynależność do innej narodowości. Na podstawie przepisów tego aktu prawnego mniejszości narodowe w Polsce nie były dyskryminowane ze względu na swoje odmienne wyznanie, język czy kulturę. Polska Konstytucja z marca 1921 roku gwarantowała mniejszościom narodowym żyjącym w państwie polskim takie same prawa jak wszystkim polskim obywatelom.

Trudno jest prowadzić politykę w państwie wielonarodowym w pełni zgodną z oczekiwaniami wszystkich mniejszości narodowych, posiadających odmienne wyznanie, język, kulturę czy dążących do własnej odrębności, a przez to mających odmienne oczekiwania. Wieloetniczność może być źródłem sporów i konfliktów. Aby je powstrzymać, zwłaszcza napięcia na tle narodowościowym z nacjonalistami ukraińskimi, uchwalona została, poza szeregiem innych przyczyn, Konstytucja z 23 kwietnia 1935 roku. Konstytucja kwietniowa, podtrzymując zawarte w Konstytucji marcowej wszystkie prawa obywatelskie, stanowiła, że prawa te mogą być ograniczone z powodu dobra powszechnego. Wymieniona ustawa zasadnicza wprowadziła także zasadę lojalności wobec państwa. Zasada ta zakazywała mniejszościom narodowym działań, które mogły naruszać interes polskiego państwa. Ten akt prawny ustanawiał również prawo do użycia siły wobec jednostek działających na szkodę kraju. Bez wątplenia zapisy Konstytucji kwietniowej dotyczące mniejszości narodowych stanowiły krok wstecz w porównaniu z regulacją z 1921 roku. Niewykluczone, że jedną z przyczyn tego stanu rzeczy były konflikty narodowościowe, które targwały II RP.

Pomimo tego swoistego regresu państwo polskie okresu międzywojennego, mimo wielu konfliktów na tle narodowościowym, nie wydało mniejszości narodowych ze swojego terytorium, lecz umożliwiło im życie w kraju i zapewniało wszystkie prawa obywatelskie. Warto dodać, że po „nocy kryształowej” z 9 na 10 listopada 1938 roku Rzeczpospolita Polska przyjęła wygnańców z III Rzeszy, którymi głównie byli emigranci narodowości żydowskiej, będący jednocześnie polskimi obywatelami.

Na podstawie rozważań i analiz przedstawionych w rozdziale I uprawniona wydaje się teza, że II Rzeczpospolita Polska była państwem realistycznie podchodzącym do zagadnienia współżycia w kraju mniejszości narodowych. Do wybuchu II wojny światowej Polska dostosowywała system prawny w celu umożliwienia życia w państwie polskim wszystkim jego obywatelom.

Po napaści Niemiec na Polskę 1 września 1939 roku polską politykę, a także politykę w stosunku do żyjących na ziemiach polskich mniejszości narodowych kontynuował Polski Rząd na uchodźstwie.

Wszystkie ugrupowania polityczne, które wchodziły w skład struktur Polskiego Państwa Podziemnego przekonywały w swoich programach politycznych o potrzebie wysiedlenia z przyszłej Polski całej ludności niemieckiej i proponowały ponowną polonizację Słowian zamieszkujących obszar, który miał być włączony do przyszłego państwa polskiego. Holocaust dokonywany przez Niemców na ludności żydowskiej potępiony został przez wszystkie ugrupowania polityczne Polskiego Państwa Podziemnego. Polski Rząd na emigracji i Delegatura Rządu na Kraj również potępiały Holocaust. Kierownictwo państwa podziemnego wzywało Polaków do pomocy ludności żydowskiej, walcząc jednocześnie z osobami wydającymi ukrywających się Żydów i z tymi jednostkami, które pomagały okupantowi niemieckiemu w dokonywaniu zbrodni na Żydach.

Po zakończeniu II wojny światowej państwo polskie na mocy decyzji przywódców Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego zaczęło funkcjonować w nowych granicach. W wyniku przesunięcia granic ze wschodu na zachód i ziemie północne zmieniła się także struktura narodowościowa Polski. Blisko pięć milionów ludności ukraińskiej i białoruskiej zamieszkujących wschodnie ziemie państwa polskiego przed wybuchem II wojny światowej w efekcie zmiany granic pozostało poza terytorium Polski. Na zmianę struktury narodowościowej wpływ miała także II wojna światowa, w wyniku której zostało wymordowanych przez Niemców kilka milionów polskich obywateli pochodzenia żydowskiego.

Po zakończeniu II wojny światowej Polska znalazła się strefie wpływów Związku Radzieckiego, który wywierał silny nacisk na kształtowanie się polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa polskiego. Decyzje podejmowane wobec mniejszości narodowych w Polsce można także tłumaczyć zależnością w tym czasie polskiej polityki od ZSRR. Polityka taka nie zawsze zgodna była z wolą polskiego społeczeństwa. W kraju władzę przejęli polscy komuniści, którzy już w roku 1943 głosili ideę jednolitego państwa narodowego.

W Polsce Ludowej funkcjonowały dotowane przez władze towarzystwa społeczno-kulturalne mniejszości narodowych. Organizacje te zakładane były przez aparat władzy w celu skupienia życia mniejszości wokół danej organizacji, a przez to kontrolowania jej rozwoju i wyznaczania kierunków jej działania. Polityka polskiej władzy ludowej nakierowana była na stopniową asymilację żyjących w kraju mniejszości narodowych z polskim społeczeństwem. Taką politykę można skuteczniej realizować, jeżeli kontroluje się życie mniejszości poprzez wyznaczanie im kierunków działania w organizacjach kulturalnych mniejszości i w ten sposób ukierunkowuje ich rozwój zgodnie z polityką władz. Skuteczną realizację takich założeń polskim władzom umożliwiały właśnie towarzystwa społeczno-kulturalne mniejszości narodowych².

Haniebnym wydarzeniem w dziejach powojennej Polski było wydalenie w roku 1968 z państwa polskiego ludności żydowskiej. Nastąpiło to po wybuchu wojny izraelsko-arabskiej 5 czerwca 1967 roku, podczas której Izrael poparły Stany Zjednoczone Ameryki i Europa Zachodnia. Natomiast Związek Radziecki wraz z państwami socjalistycznymi, oprócz Rumunii, poparł Arabów. W wyniku tych wydarzeń polski rząd zerwał stosunki dyplomatyczne z Państwem Izrael. W Polsce ludność żydowska została objęta szczególnym nadzorem przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.

W latach 1968-1971 na mocy decyzji władz z Polski wyemigrowało blisko trzydzieści tysięcy polskich obywateli narodowości żydowskiej wraz z rodzinami. Ludzie ci wyjeżdżali bez możliwości powrotu, tracąc polskie obywatelstwo. Obywatele polscy narodowości żydowskiej usuwani byli z państwowych urzędów. W związku z tymi wydarzeniami państwo polskie straciło wielu wartościowych obywateli, którzy od pokoleń związani byli z Polską. Wśród nich było wielu naukowców, ludzi kultury i sztuki. Trzeba także zaznaczyć, że decyzja dotycząca haniebnego wydalenia obywateli polskich narodowości żydowskiej w roku 1968 podjęta została przez aparat władzy komunistycznej.

W latach siedemdziesiątych w Polsce nie było już tak dużej liczby mniejszości narodowych jak w latach poprzednich. Duża część ludności ukraińskiej, litewskiej i białoruskiej pozostała za polską wschodnią granicą. Ludność żydowska w dużej części wyemigrowała po wydarzeniach w roku 1968. Obywatele polscy odczuwający swoją przynależność do narodu niemieckiego emigrowali do Niemiec. 7 grudnia 1970 roku Polska Rzeczpospolita Ludowa podpisała z Republiką Federalną Niemiec Układ o podstawach normalizacji ich wzajemnych stosunków. W wyniku tego układu Republika Federalna Niemiec uznała Polską granicę

² E. Pogorzała, *Mniejszości narodowe i etniczne w polityce oświatowej państwa polskiego w latach 1944-1966*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Zamościu, Wydawnictwo Officina Simonidis, Zamość 2009, s. 237-250.

zachodnią na Odrze i Nysie Łużyckiej, a także obydwie kraje rozwinęły wzajemną współpracę gospodarczą. Po podpisaniu tego układu wzrosła liczba osób niemieckiego pochodzenia, deklarujących chęć emigracji z Polski do Niemiec. Wiele z tych osób wyjechało do Niemiec w ramach przeprowadzanej akcji łączenia rodzin. W latach 1970-1975 Polskę opuściło sześćdziesiąt pięć tysięcy obywateli deklarujących niemieckie pochodzenie. W latach 1976-1979 wydanych zostało sto dwadzieścia tysięcy zezwoleń na emigrację z państwa polskiego do Niemiec dla obywateli odczuwających więzi z narodem niemieckim³.

Pozostałe mniejszości narodowe i etniczne zamieszkiwały w rozproszeniu na terenie kraju, a asymilacja tych społeczności była mocno zaawansowana. Sytuacja ta miała wpływ na prowadzoną w dalszych latach politykę polskich władz w stosunku do mniejszości narodowych i etnicznych.

I sekretarz Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej Edward Gierek, przemawiając 20 lutego 1976 roku na III Plenum KC PZPR, stwierdził, że Polska jest krajem jednolitym etnicznie i wzywał do budowania moralno-politycznej harmonii całego polskiego społeczeństwa. W praktyce wytyczne były realizowane przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, organy partii, a także administrację państwową⁴. Pomimo realizacji przez aparat władzy polityki jednolitości etnicznej i akceptacji takiej polityki przez całe polskie społeczeństwo mniejszości narodowe nie były w Polsce szykanowane. Nie wydalano obywateli polskich z terytorium państwa polskiego za odmienność etniczną. Fale emigracji z Polski, głównie do Europy Zachodniej, miały podłoże ekonomiczne, a nie narodowościowe. Duże fale emigracji obywateli polskich pochodzenia niemieckiego do Niemiec Zachodnich powodowane były chęcią poprawy sytuacji materialnej.

Wydaje się, że analizy dotyczące położenia mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce Ludowej (1944-1989) upoważniają do postawienia tezy, że władze komunistyczne traktowały bardzo arbitralnie mniejszości narodowe. Polscy komuniści starali się wykorzystywać te grupy społeczeństwa polskiego do realizacji swoich celów. Doskonale to widać na terenach zamieszkałych przez zwarte skupiska ludności białoruskiej, która aktywnie wspierała przemiany społeczno-polityczne w Polsce w zamian za pewne przywileje, w sytuacji

³ P. Madajczyk, *Niemcy polscy 1944-1989*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2001, s. 300-312. P. Madajczyk, *Niemcy* [w:] P. Madajczyk (red.), *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych (1944-1989)*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1998, s. 103-106.

⁴ III Plenum KC PZPR, „Nowe Drogi”, 1976, nr 3, s. 9 i n. R. Drozd, *Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989*, Wydawnictwo „Tyrsa”, Warszawa 2001, s. 281-282. J. Syrnok, *Ludność ukraińska na Dolnym Śląsku (1945-1989)*, Oddział Instytutu Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu we Wrocławiu, Wrocław 2007, s. 41.

gdy sami Polacy na tych terenach (Podlasie) byli niechętni współpracy z komunistami. Równie instrumentalnie traktowano ludność ukraińską czy niemiecką.

W wyniku przemian politycznych, jakie dokonały się w Polsce w 1989 roku, po raz pierwszy w powojennej historii państwa polskiego miały miejsce częściowo wolne wybory do Sejmu i w pełni wolne do Senatu. 12 września 1989 roku w swoim przemówieniu programowym premier polskiego rządu Tadeusz Mazowiecki powiedział, że Polska jest ojczyzną nie tylko Polaków. „Wspólnie żyjemy na tym terytorium z reprezentantami innych narodów i chcąc, aby czuli się tu u siebie, poprzez pielęgnowanie swojej kultury i języka, wzbogacały całą polską społeczność”⁵. Przemiany polityczne w Polsce spowodowały odradzanie się organizacji mniejszości narodowych i etnicznych, które zaczęły się tu organizować i funkcjonować. Państwo polskie udzielało wsparcia tym mniejszościom. Mając nadzieję na zmiany w Polsce, mniejszości zaczęły przypominać o swoim istnieniu w polskim społeczeństwie poprzez publikacje w prasie wydawanej przez organizacje skupione w ruchu solidarnościowym.

Wydaje się, że władze państwowe wybrane w demokratycznych wyborach prowadziły i prowadzą przychylną oraz liberalną politykę wobec mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Utrudnienia wprowadzane przez władze komunistyczne do roku 1989, to jest do pierwszych wolnych wyborów, można różnie tłumaczyć, m.in. zależnością polityczną i ekonomiczną od ZSRR, narzuceniem woli władz polskiemu społeczeństwu znajdującemu się w strefie wpływów Związku Radzieckiego bądź też innymi czynnikami.

Z przedstawionych w III rozdziale faktów i analiz dotyczących ustawodawstwa regulującego status mniejszości narodowych i etnicznych w państwie polskim wysnuć można wniosek, że aktualny stosunek polskich władz do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce cechuje się tolerancją i poszanowaniem praw mniejszości narodowych i etnicznych. Ustawodawstwo regulujące tę kwestię dostosowano do najnowszych standardów europejskich. Prawa mniejszości narodowych i etnicznych zawarte zostały w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz w szeregu ustaw regulujących życie obywateli. Wyrazem najnowszej polityki regulującej prawa mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce jest podpisanie w dniu otwarcia do podpisu dla innych krajów w Strasburgu 1 lutego 1995 roku przez państwo polskie Konwencji ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych. Polska ratyfikowała ten dokument 10 listopada 2000 roku, a stroną tej Konwencji stała się 1 kwietnia 2001 roku. Rzeczpospolita Polska 12 maja 2003 roku podpisała także sporządzoną w Strasburgu

⁵ Sprawozdanie stenograficzne z VII posiedzenia Sejmu PRL X kadencji, 12 września 1989 r.

5 listopada 1992 roku Europejską kartę języków regionalnych lub mniejszościowych. Państwo polskie ratyfikowało ten dokument 12 lutego 2009 roku, a w stosunku do Polski ten akt prawny zaczął obowiązywać od 1 czerwca 2009 roku.

Wyjątkowym aktem prawnym regulującym prawa mniejszości narodowych i etnicznych w państwie polskim jest Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym⁶. Ustawa ta wymienia dziewięć mniejszości narodowych i cztery mniejszości etniczne zamieszkujące na terenie państwa polskiego. W ustawie tej uregulowane zostało prawo używania języka mniejszości na terenie przez nie zamieszkanym.

Charakteryzując mniejszości narodowe i etniczne zamieszkujące na obszarze Polski, można stwierdzić, że mogą one swobodnie kultywować swoje tradycje religijne i kulturalne. Mają prawo do nauki w języku ojczystym oraz swobodnego używania tego języka nie tylko w życiu prywatnym, ale także publicznie na terenie całego kraju. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce mają także prawo do posługiwania się językiem ojczystym w urzędach na zamieszkałym przez nie terenie. Ponadto mają prawo do swobodnego wyznawania swojej religii. Mniejszości są także zwolnione z progów wyborczych w wyborach do Parlamentu RP. Władze państwa polskiego wspierają, w tym finansowo, różnego rodzaju wydarzenia kulturalne kultywujące tradycję oraz kulturę mniejszości.

W ostatnich latach, oprócz mniejszości narodowych i etnicznych, wymienionych w Ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w Polsce, pojawiła się dyskusja dotycząca ludności kaszubskiej oraz obywateli polskich identyfikujących się z „narodem śląskim”. Kaszuby są regionem kulturowym w Polsce, a ludność zamieszkująca go – Kaszubi – to plemię słowiańskie wywodzące się z pnia polskiej kultury. „Narodowość śląska”, z powodu niespełniania przez nią kryteriów odrębnego narodu, takich jak chociażby posiadanie własnego państwa, nie została wymieniona we wspomnianej ustawie. Są to mniejszości nieuznane. Odnośnie do ludności śląskiej można postawić tezę, że państwo polskie skutecznie wykazało się starannością, odmawiając prawa do rejestracji „narodowości śląskiej”.

Na podstawie przeprowadzonej przeze mnie analizy ustawodawstwa regulującego status prawny mniejszości narodowych i etnicznych uprawniona jest teza, że Polska jest krajem, w którym mniejszości mają swobodne prawo kultywowania i rozwoju własnej kultury

⁶ Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. z 2005, Nr 17, poz. 141).

oraz tradycji. W zawartej w III rozdziale charakterystyce mniejszości wymieniam organizacje, publikacje, a także imprezy kulturalne prowadzone i organizowane przez mniejszości. Swoboda kultywowania i rozwoju tradycji kulturalnych pozwala wyciągnąć wniosek o tolerancyjnym stosunku polskiej władzy do istniejących w Polsce mniejszości narodowych i etnicznych.

Wydaje się uprawniona teza, że po roku 1989 obywatele polscy należący do mniejszości narodowych i etnicznych mają zapewnione prawa kultywowania swoich tradycji oraz wyznawania religii zgodnie z własnym sumieniem. Rzeczpospolita Polska podpisała i implementowała do swojego prawodawstwa różnego rodzaju akty międzynarodowe regulujące prawa mniejszości narodowych i etnicznych.

Pod koniec wieku XX sytuacja polityczna w Europie zaczęła się zmieniać. Osłabła dominująca rola polityczna ZSRR. Po upadku „żelaznej kurtyny” kraje bloku wschodniego zaczęły prowadzić własną niezależną politykę, w tym politykę narodowościową. Państwa te, stając się niezależne i wchodząc w strefę wpływu kultury prawnej Zachodu, musiały respektować wypracowane po II wojnie światowej międzynarodowe prawo regulujące prawa mniejszości narodowych. Polska, stając się niezależnym i suwerennym krajem po roku 1989, podpisała traktaty międzynarodowe z krajami sąsiednimi, regulujące między innymi status mniejszości narodowych w państwach-stronach traktatu. Ustawodawstwo dotyczące mniejszości narodowych znacząco rozwinęło się w Polsce po przystąpieniu RP do Unii Europejskiej. Akty prawne w tej materii szczegółowo opisałem w III rozdziale dysertacji. Prawo to, a także wymienione przeze mnie wcześniej dalsze akty prawa międzynarodowego stały się swoistym wyznacznikiem regulującym prawa mniejszości narodowych w III RP i krajach sąsiednich. Trzeba jednak zaznaczyć, że wśród tych regulacji państw sąsiadujących z Polską, np. Niemcy nie uznają polskiej mniejszości, pomimo że w Polsce mniejszość niemiecka jest uznawana przez polskie prawo. W tej sferze przed władzami polskimi jest jeszcze wiele do zrobienia.

Dzisiejsze państwo polskie to kraj tolerancyjny, wykazujący poszanowanie dla praw mniejszości narodowych i etnicznych. Nowoczesne ustawodawstwo w tej materii, zarówno międzynarodowe, jak i uchwalone w kraju, które obowiązuje na terenie RP, zabezpiecza swobodę kultywowania tożsamości mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Polska mniejszość w krajach sąsiednich ma prawo do własnego rozwoju i kultywowania tożsamości narodowej. Kraje sąsiednie zobligowane są do przestrzegania na tym polu nie tylko podpisanych z Polską traktatów międzynarodowych, ale także ratyfikowanych przez nie w tej

materii międzynarodowych konwencji, a państwa sąsiednie będące członkami Unii Europejskiej także prawa wspólnotowego.

Analizując politykę Polski w poszczególnych okresach, możemy mówić o ewolucji stosunku państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych, powodowanej nie tylko zmianą struktury społecznej ludności, w tym liczby mniejszości narodowych i etnicznych w poszczególnych okresach historycznych, ale także warunkowaną zmianami ustroju społeczno-politycznego w kraju.

Z analizy stosunku państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych po roku 1989, aż do momentu wejścia Polski do Unii Europejskiej w roku 2004 oraz po roku 2004 do roku 2018, zatem problematyki, którą poddałem analizie w III rozdziale pracy, wynika, że prawo regulujące życie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce znacząco rozwinęło się w kierunku poszanowania i ochrony praw mniejszości narodowych i etnicznych. Rzeczpospolita Polska, stając się wolnym demokratycznym państwem prawnym, stosuje zasady demokracji wobec wszystkich polskich obywateli. Prawa mniejszości są nie tylko zapisane w Konstytucji RP, ale także w szeregu innych ustaw, nie ustępując pod tym względem regulacjom innych państw Unii Europejskiej. Wszystkie powyższe fakty dają podstawy do wyciągnięcia wniosku, że postawa polskich władz i społeczeństwa polskiego wobec żyjących w państwie polskim mniejszości narodowych i etnicznych jest tolerancyjna i wykazuje poszanowanie dla praw tych mniejszości. Tym samym przedstawione wnioski, w mojej ocenie, potwierdzają postawione tezy badawcze.

Bibliografia

- Drozd Roman, *Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989*, Wydawnictwo „Tyrsa”, Warszawa 2001.
- Madajczyk Piotr, *Niemcy* [w:] Piotr Madajczyk (red.), *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych (1944-1989)*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1998.
- Madajczyk Piotr, *Niemcy polscy 1944-1989*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2001.
- Pogorzala Ewa, *Mniejszości narodowe i etniczne w polityce oświatowej państwa polskiego w latach 1944-1966*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Zamościu, Wydawnictwo Officina Simonidis, Zamość 2009.
- Sprawozdanie stenograficzne z VII posiedzenia Sejmu PRL X kadencji, 12 września 1989 r.
- Syrnyk Jarosław, *Ludność ukraińska na Dolnym Śląsku (1945-1989)*, Oddział Instytutu Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu we Wrocławiu, Wrocław 2007.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. z 2005, Nr 17, poz. 141).
- III Plenum KC PZPR, „Nowe Drogi”, 1976, nr 3.
- http://statlibr.stat.gov.pl/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/VUNVGMLANSCQQFGYHCN3VDLK12A9U5.pdf (Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Statystyka Polski, Seria C, Zeszyt 94 a).

Wrocław dnia 25 września 2020 r.

Urban Kupczyk